

**Foredrag i Oslo Militære Samfund
13. oktober 2003**

ved

Utenriksminister Jan Petersen

**”Sikkerhetspolitisk samarbeid i Europa eller over
Atlanterhavet? Ja takk, begge deler.”**

Ærede forsamling,

Mine damer og herrer

Den som trakter etter fellesskap uten konflikt, mister fellesskapet, er det blitt sagt. Uenighet mellom nære allierte er med andre ord ikke noe uvanlig, men en del av uavvendelige virkelighet.

Irak-spørsmålet førte til betydelige belastninger på forholdet mellom medlemmene i moderne histories mest vellykkede militærallianse, NATO. Europeiske land var splittet. Men størst oppmerksomhet og bekymring vakte motsetningene over Atlanterhavet.

"Transatlantiske spenninger" er ikke noe nytt. Det har vi også sett tidligere. Kyoto, Den internasjonale straffedomstolen og prøvestansavtalen bare for å nevne noen eksempler fra de seneste årene.

Men dagens situasjonen gir grunn til sterkere bekymring. Motsetningene over Atlanterhavet er flere og stikker dypere. Og de reflekterer svært ulike holdninger til internasjonalt samarbeid.

Mye av den akutte bitterhet som i vår preget det transatlantiske forhold i forbindelse med Irak-spørsmålet er nå tilsynelatende borte. Men jeg mener at vi må legge til grunn at de underliggende problemene vil kunne vare ved.

Det atlantiske fellesskap er og blir et ankerfeste for norsk utenriks- og sikkerhetspolitikk. Norges forsvar og sikkerhet skal også i fremtiden være fast forankret i NATO, som etter norsk syn bør forbli grunnvollen for europeisk sikkerhet og stabilitet.

Når det gjelder ivaretagelsen av grunnleggende sikkerhetshensyn, er det en misforståelse å tro at noe enkeltland eller noen gruppe av land kan erstatte et NATO der USA deltar aktivt. Ved innledningen av det 21. århundre er USA mer enn noensinne "the irreplaceable power".

Vi ønsker at NATO fortsatt skal være relevant. Vi vil at NATO fortsatt skal ivareta alle medlemslands sikkerhet. Vi ønsker at NATO fortsatt skal være det viktigste forum for transatlantisk dialog om sikkerhetsspørsmål. Dette tror jeg er mulig.

Men da må vi, også innenfor NATO, se på hvordan vi kan bringe våre og amerikanske analyser av verden og av våre handlingsalternativer nærmere hverandre. Vi må også være villige til å yte konkrete bidrag til å løse de oppgavene vi står overfor, både ved å stille med militære ressurser og ved politisk vilje til å ta et ansvar når det gjelder. Dette ansvaret gjelder ikke lengre bare innenfor Europa. Med globale trusler følger et globalt ansvar, også for oss.

Samtidig er EUs utvidelse, den nye konstitusjonelle traktaten og utviklingen av en sikkerhetsstrategi for EU i ferd med å gi oss et mer selvbevisst og markert EU i utenriks- og sikkerhetspolitikken. Vi legger derfor stor vekt på å videreutvikle vårt forhold til EU-landene, også på det sikkerhets- og forsvarspolitiske område.

Siden vi er medlemmer av Alliansen, men står utenfor EU, stiller det oss også overfor nye utfordringer. Ivaretagelsen av grunnleggende norske interesser vil i tiden som kommer helt klart kunne bli enda mer krevende.

Det er flere årsaker til de utfordringene vi står over for. For det første har nok vi som lever på denne siden av Atlanteren ikke helt tatt inn over oss hvor traumatisk 11. september var for amerikanerne og hvor sterkt dette traumatet har preget og vil prege amerikansk utenrikspolitisk tenkning og adferd. Og det gjelder hele det amerikanske folk, ikke bare administrasjonen og det republikanske parti.

USAs sårbarhet ble med ett synlig for all verden. Amerikanere flest føler seg selv i dag svært sårbare – trolig langt mer enn vi europeere.

I tillegg til å føle seg mer utsatt, er den amerikanske tilnærmingen ofte mer direkte. USA vil ofte bruke mer press for å oppnå resultater og vil ha det raskt. Europa inntar ofte en holdning preget av dialog og større tålmodighet. Vi kan oppfatte amerikanerne som konfrontatoriske. De kan oppfatte oss som unnvikende. Dette er forskjeller vi må søke å forene gjennom dialog og samarbeid. Vi må unngå situasjoner der USA kommer til europeerne med ferdige konklusjoner og veivalg om sentrale strategiske spørsmål, uten forutgående konsultasjoner.

Vi har over tid sett eksempler på en mer pågående og mindre fleksibel amerikansk holdning i internasjonale spørsmål.

Det vises mindre tålmodighet i multilaterale fora. Ved flere anledninger har amerikanerne foretrukket koalisjoner av villige framfor faste allianser. Dette gir USA større handlefrihet, med enklere beslutningsmekanismer og kommandolinjer under amerikansk kontroll.

Her står vi overfor en stor utfordring. Amerikanerne må innse at de trenger Europa, EU og NATO. Jeg tror også USA i økende grad erkjenner dette. Den senere tids forverring av sikkerhetssituasjonen i Irak og Afghanistan har formodentlig bidratt. Oppgavene er så store at heller ikke USA kan løse dem på egen hånd.

Men de amerikanske forventninger når det gjelder både økonomisk og militær bistand er også store, så store at det kan bli vanskelig for europeerne å innfri dem.

Et hovedproblem for de vestlige land er at behovet for militære ressurser av høy kvalitet er langt større enn hva vi samlet rår over. Vi må huske på at det er de samme styrkene vi trekker på enten det gjelder NATO-operasjoner i Bosnia eller Kosovo, EU-operasjoner i Makedonia eller Kongo, eller amerikanske operasjoner i Afghanistan eller Irak.

Det forsterker behovet for en løpende og grundig avveining av hvor vi setter inn våre begrensede ressurser, både militære og sivile. De økonomiske realitetene tilsier at innsats ett sted vil begrense våre muligheter for å være med andre steder.

I utgangspunktet bør vi prioritere FN- og NATO samt EU-operasjoner. Likevel vil vi stå overfor vanskelige dilemmaer. Vi vil fortsatt ønske å delta i viktige operasjoner. Men vi må ikke spre oss for tynt.

USAs utenrikspolitikk har et utpreget globalt utsyn. Dette er ikke noe nytt. Men det er en ny dimensjon at USA nå også i større grad velger sine partnere globalt.

Det er et klart skille mellom oss som allierte og dem som inngår i koalisjoner av villige. De er ikke, som NATO-medlemmene, bundet til solidaritet over tid gjennom en forpliktende traktat. De kan heller ikke tilby styrker som er like samtrente med amerikanerne som våre styrker er.

Men for USA er dette skillet nå mindre viktig. De er opptatt av å få jobben gjort. De spør om og tar i mot hjelp der de kan få den. Likevel tror jeg det er ganske klart at de europeiske allierte har en særskilt plass hos amerikanerne, både politisk og som samarbeidspartnere. For selv om det kan være uenighet i sak, slik tilfellet var over nødvendigheten av krigen i Irak, ligger det et sterkt verdifelleskap i bunnen, ikke minst felles politiske og demokratiske tradisjoner.

Dette fellesskapet er sterkere enn mange tror. Jeg mener det vil overleve vår ulike tilnærming og vårt ulike utsyn i Irak-saken. Men det krever en innsats - også fra vår side. Derfor er en

styrket transatlantisk dialog så viktig. Og her står NATO sentralt. Vi må vise amerikanerne at det tjener deres interesser å møte de nye sikkerhetstruslene innenfor rammen av NATO.

For å lykkes kampen mot internasjonal terrorisme må vi bruke en rekke tiltak av militær og ikke-militær karakter. Den overordnede rammen for denne kampen er FN, men også organisasjoner som NATO og EU. Norge deltar aktivt i disse felles anstrengelsene. Vi stiller oss også positive til nye initiativ som for eksempel det såkalte Proliferation Security Initiative (PSI), som blant annet går ut på gjennomføre inspeksjoner av skip i internasjonalt farvann. Som en av verdens største skipsfartsnasjoner er det naturlig at vi er med i dette arbeidet. Vi har derfor anmodet de nåværende PSI-landene om å bli tilsluttet dette initiativet.

Mine damer og herrer,

På denne siden av Atlanterhavet har mange EU-land trukket den slutning at EUs felles tilnærming til utenriks- og sikkerhetspolitikken må styrkes.

Det vil gi EU de beste muligheter til å påvirke utviklingen, og å utøve innflytelse på amerikansk tenkning og politikk.

Riktignok er EUs militære ressurser små sammenlignet med amerikanernes. Men EU er i ferd med å styrke sin evne til krisehåndtering. EU-landene legger stor vekt på å anvende en lang rekke virkemidler på en koordinert måte.

Utkastet til sikkerhetsstrategi for EU, som jeg synes er et meget godt utgangspunkt, peker nettopp på dette. Utkastet bringer EUs trusselvurdering nærmere både den amerikanske og allierte trusselvurderingen. Det er også positivt at behovet for transatlantisk partnerskap er understreket. Og utkastet reflekterer en mer realistisk holdning til bruk av militær makt.

EUs arbeid med sikkerhetsstrategien viser at vi nå er i ferd med å få en samforståelse over Atlanteren om at trusselen fra internasjonal terrorisme er den største utfordringen for internasjonal fred og sikkerhet. At EU er i ferd med å nærme seg USA når det gjelder det globale trusselbildet er en helt avgjørende forutsetning for å møte disse truslene mest mulig effektivt.

Men samtidig synliggjøres det også at EUs tilnærming skiller seg fra USAs på vesentlige punkter. Det gjelder særlig den vekt EU legger på forebygging av konflikter med ikke-militære midler og forpliktende internasjonalt samarbeid.

Det er positivt at EU utformer en slik strategi. Men det er viktig at strategien blir videreutviklet i dialog med USA og NATO. I så fall vil det kunne bli et nyttig bidrag til bedring av de transatlantiske forbindelser.

Det er også positivt at EU legger opp til å kunne påta seg flere typer oppgaver innenfor krisehåndtering. Det er utvilsomt nok å gjøre på dette feltet for alle som ønsker å bidra. Og jeg tror et aktivt EU kan bidra til å øke de europeiske landenes evne til krisehåndtering.

Vi har alltid ment at EUs sikkerhets- og forsvarspolitiske ambisjoner best kan ivaretas i nært samarbeid med NATO. Derfor var vi fornøyd med at NATO og EU i vår kom frem til en avtale nettopp om dette. Den såkalte Berlin Pluss pakken legger jo opp til at EU kan trekke på NATOs ressurser.

I utkastet til ny "grunnlov" for EU, det såkalte Konventet, foreslås et tettere og mer forpliktende forsvarssamarbeid mellom de EU-land som ønsker dette og som stiller visse krav til kapasiteter. Sentrale EU-land ønsker også å styrke EUs evner til å planlegge og gjennomføre selvstendige operasjoner. Ulike forslag drøftes i EU-kretsen, blant annet oppretting av et europeisk militært hovedkvarter.

Det vil være galt å anse ESDP som en motvekt til USA og NATO. Når alt kommer til alt, er jo de aller fleste EU-land våre europeiske allierte. Vi arbeider, i likhet med et stort flertall av våre europeiske allierte, for at NATOs og EUs utvikling av militære ressurser utfyller hverandre. Dette gjelder ikke minst for de to reaksjonsstyrkene som nå etableres i henholdsvis EU og NATO.

Så langt det er mulig må det unngås at det bygges opp parallelle strukturer og kapabiliteter.

Det som trengs er militære styrker som kan utplasseres og ikke flere hovedkvarter. Det er ressursløsning og vil på sikt kunne undergrave NATO. Samtidig må vi realistisk erkjenne at EU etter å ha gjennomført en egen militær operasjon i Kongo, og i fremtiden vil gjennomføre operasjoner uavhengig av NATO. Men det er viktig at EU i slike tilfeller viser maksimal åpenhet og individuell vurdering, ikke bare overfor NATO men også overfor individuelle NATO-land som ikke er med i EU.

Fleksibilitet og pragmatisme er i EUs egen interesse. Det vil sette land som Norge i stand til å fortsette å yte relevante bidrag til EUs operasjoner. Norge har utmerket seg positivt med hensyn til politioplæring og reform av justissektoren. Dette kan vi bygge videre på.

Vår holdning til EU vil på mange måter avgjøre hvordan EU forholder seg til oss. Fremfor alt er det viktig at vi på norsk side ser i øynene hvilken retning utviklingen tar. EU kommer til å spille en stadig viktigere rolle på det sikkerhets- og forsvarspolitiske området fremover.

For oss er det likevel avgjørende at NATOs rolle ikke svekkes. Kollektivt forsvar må fortsatt forbeholdes NATO. NATOs rolle som konsultasjonsforum må opprettholdes. Vi ønsker ikke en situasjon der de reelle drøftelsene over Atlanterhavet foregår direkte mellom EU og USA fremfor i NATO. Det vil gjøre det langt vanskeligere for "utenforlandet" Norge å få gjennomslag for våre synspunkter

Et tett og nært samarbeid mellom EU og NATO er helt nødvendig for å kunne møte truslene fra terrorisme og masseødeleggelsesvåpen på en effektiv måte. Vi kan utfylle hverandre. Men vi må ha en jevnere byrdefordeling. Vi kan ikke forvente at amerikanerne skal ta alle skarpe oppdrag og vi europeere kun komme inn i ettertid. Vi må begge være villige til å stille opp når det trengs. Vi må begge lære av hverandre.

Sterkere transatlantisk samarbeid trenger absolutt ikke å være noen motsetning til et styrket Europa. Tvert imot. Begge deler er gjensidig forsterkende, dersom vi utnytter mulighetene.

Mine damer og herrer

Det er oppløftende at de allierte i de siste månedene har vært villige til å påta seg dette ansvaret. NATOs støtte til Polens engasjement i Irak og overtakelse av kommandoen for den internasjonale stabiliseringsstyrken i Afghanistan, ISAF, er et uttrykk nettopp for det. Disse beslutningene viser vilje til å se framover og bruke Alliansen til å løse nye oppgaver.

Håndteringen av Irak-konflikten førte til splittelse og motsetninger mellom nære Allierte både over Atlanteren og innad i Europa. I fravær av et klart FN-mandat kunne vi ikke støtte krigen.

Men vi ønsker ikke nå å vende det irakiske folk ryggen. Det er bare en vei fremover. Vi må få på plass et sivilt irakisk styre så raskt som mulig. Dette kan vi bare klare ved å bringe sikkerhetssituasjonen under kontroll og stabilisere landet.

Det internasjonale samfunnet må derfor bidra til å bringe under kontroll de kreftene som motarbeider en slik utvikling, og nærmest daglig gjennomfører nye bombeaksjoner – ofte mot sivile installasjoner.

Vi støtter opp om utviklingen av et demokratisk, stabilt og fredelig Irak. Vi har tatt et valg:

- derfor deltar vi i stabiliseringsstyrken
- derfor konsentrerer vi oss om humanitære oppgaver, som er rammen for vår deltakelse

Vår innsats i Irak er høyt verdsatt. De norske soldatene har så langt uskadeliggjort over 6000 eksplosiver og dermed reddet mange liv. De har reparert elektrisitetsnettet. De har bygget broer. De har gjort et viktig arbeid til beste for den irakiske sivilbefolkningen.

Det er avgjørende at sikkerhetssituasjonen i Irak bedres. De stadige angrepene mot koalisjonsstyrker og sivilbefolkningen forsinker gjenoppbyggingen. De har også medført at FN og frivillige organisasjoner har måttet redusere sitt nærvær betydelig. Dette er meget uheldig.

Vi er i ferd med å havne i en ond sirkel, der mangel på fremgang og resultater for det irakiske folk øker motstanden mot irakiske myndigheter og koalisjonsstyrkene og gjør sikkerhetssituasjonen enda verre. Dette må vi unngå.

Derfor er det behov for forsterket innsats – innen sikkerhetssektoren, men også når det gjelder oppbygging av irakiske institusjoner som bl.a. politi, grensevakter og rettsvesen. Her må irakerne selv trekkes mer med. Det er en forutsetning for at demokratiet kan slå rot.

En nøye gjennomtenkt timeplan må her utarbeides. Men det er like viktig å definere hvor vi vil. Erfaringer fra andre vanstyrte og totalitære land, viser at for rask overføring av reell suverenitet, kan befeste, snarere enn å fjerne, de verste sidene ved det gamle regimet.

En ny Sikkerhetsrådsresolusjon som gir FN en mer sentral plass, vil gjøre det lettere for flere land å bidra. Men selv med en ny FN-resolusjonen tror jeg det vil bli en vanskelig oppgave å få styrket den internasjonale deltakelsen i Irak – særlig mht. stabiliseringsstyrker. De seneste signaler fra flere potensielle bidragsytende land, er ikke særlig positive i så måte.

Ivaretagelsen av sikkerheten i Irak er en avgjørende forutsetning for å lykkes med dette og for å legge grunnlaget for en stabil politisk og økonomisk utvikling. Oppgavene er omfattende og krever en samlet internasjonal opptreden. Norge vil ta sin del også av dette ansvaret.)

Det er viktig at det internasjonale samfunn lykkes i Irak. Men vi må heller ikke glemme at vi fortsatt står foran enorme oppgaver i Afghanistan.

Det er ingen tvil om at NATO her har påtatt seg en meget vanskelig oppgave.

Og når vi først har tatt på oss denne oppgaven er vi nødt til å lykkes. På mange måter avhenger NATOs fremtid av hvordan den makter å løse oppgavene i Afghanistan.

Bare ved å lykkes med å skape et stabilt Afghanistan, kan vi forhindre at terrorister igjen planlegger terrorangrep fra landet.

Fem faktorer må være på plass for at vi skal lykkes i Afghanistan:

- For det første må NATOs medlemsland utvise den nødvendige politiske viljen til å bidra. Dette gjelder både militære bidrag og bistand til gjenoppbygging og utvikling.
- For det andre må afghanerne selv ha eierskap til prosessen. Dette fordrer tett samarbeid mellom NATO og andre aktører, og en plan for overføring av ansvaret til afghanske myndigheter.
- For det tredje må NATO bevege seg utenfor Kabul. Det er positivt at det foreligger prinsipiell alliert enighet om å utvide av ISAFs mandat utover den afghanske hovedstaden. Men forholdet til den amerikansk-ledede Operation Enduring Freedom må også avklares.
- For det fjerde må det defineres nærmere hvilke oppgaver NATO skal løse og hvilke som må løses av andre aktører. Vi må se på hvilken rolle NATO kan spille for eksempel med hensyn til velgerregistrering og valgovervåking, sikkerhetssektorreform og gjenoppbygging.
- For det femte må nabolandene trekkes med. De må oppfordres til å spille en konstruktiv rolle. Forholdet til Pakistan er særlig viktig, men også til Iran, til Russland og landene i Sentral-Asia. Vi må i NATO se på mulighetene for å utnytte partnersamarbeidet med disse landene bedre. Vi må fremme prosjekter og samarbeid som vil tjene utviklingen i Afghanistan. Jeg tenker særlig på samarbeid om grensesikkerhet, ikke minst for å komme den sterkt økende narkotikatrafikken til livs.

Vi har på norsk side gitt betydelige bidrag til Afghanistan, både militære og humanitære. Det vil vi fortsette å gjøre. Fra neste år er Afghanistan utpekt til samarbeidsland, noe som vil øke den langsiktige bistanden.

På militær side vil vi prioritere bidrag til ISAF nå som dette er en NATO-ledet operasjon. Samtidig ser vi på muligheten for å bidra til de såkalte Provincial Reconstruction Teams (PRTs).

Vi må være åpne for tilsvarende operasjoner også i andre områder. I første rekke tenker jeg på muligheten for en styrket NATO-rolle i Irak. Det forutsetter imidlertid som nevnt at det folkerettslige grunnlaget er avklart.

Jeg har tidligere tatt til orde for at vi også må være åpne for at NATO ha en funksjon i forbindelse med en eventuell fredsløsning i konflikten mellom Israel og palestinerne. Dessverre synes ikke utsiktene til en slik fredsløsning særlig gode for tiden. Men NATO må være beredt, dersom det skulle bli aktuelt.

Skal Alliansen kunne møte morgendagens utfordringer, må styrkene kunne operere utenfor hjemlandet. På norsk side arbeider vi med å forberede våre bidrag til den allierte reaksjonsstyrken, som skal stå klar fra 2006. Vi vil stille den nye Telemarksbataljonen til rådighet for denne styrken.

Reaksjonsstyrken vil stå helt sentralt for NATOs arbeid med å møte nye trusler fra terrorisme og masseødeleggelsesvåpen. Vi må avklare nærmere hvordan styrken skal anvendes. Politisk kontroll over bruk av styrken er grunnleggende.

Disse spørsmålene vil stå sentralt på NATOs toppmøte i Istanbul neste år. Andre spørsmål som vi fra norsk side er særlig opptatt av frem til toppmøtet er:

- Fortsatt "åpen dør" politikk. Vi vil fortsatt legge vekt på at land skal kunne slutte seg til Alliansen dersom de oppfyller forutsetningene for dette.
- Vi ønsker å trekke landene på Balkan mer med. Både Bosnia-Hercegovina og Serbia-Montenegro må tilbys tettere samarbeid med NATO. Vi må støtte opp om deres reformarbeid.
- Vekt på at NATO styrker det politiske og militære samarbeidet med partnerlandene. Vi ønsker at NATO skal legge større vekt landene i Sentral-Asia og Kaukasus.
- Vi ønsker å videreutvikle NATOs samarbeid med Russland, blant annet om atomsikkerhet
- Vi vil arbeide for et styrket samarbeid mellom EU og NATO

Mine damer og herrer,

For et lite land som Norge kan vår trygghet og våre nasjonale interesser bare sikres gjennom multilateralt samarbeid. Derfor vil vi arbeide for multilaterale løsninger der det er mulig. Jeg har i kveld konsentrert meg om det transatlantiske og det europeiske perspektivet i vår sikkerhetspolitikk. Men jeg vil understreke at vår sikkerhetspolitikk også har en global dimensjon, representert ved FN.

Vi må tilpasse FN til dagens utfordringer, og sørge for at FN tjener alle medlemsland. Vi må avklare nærmere hva FN kan og hva FN ikke kan gjøre. Dette er ikke minst en aktuell problemstilling i Irak der vi fra norsk side ønsker at FN skal spille en mer sentral rolle. Vi må sikre oss at de oppgaver FN får i Irak er realistiske og oppnåelige.

FN må gjøres relevant også for de som kan la seg friste til å gå utenom Verdensorganisasjonen. Vi må gjøre FN i stand til å handle når handling kreves. Og vi må sørge for at FN får ressurser til å følge opp de oppdrag organisasjonen gis.

FN vil ikke være effektivt uten at medlemslandene stiller opp. FN vil ikke være effektivt uten at stormaktene er med. Dette gjelder ikke minst USA. Jeg er selv overbevist at USA har langt mer å tjene på å bruke FN – og arbeide innenfor organisasjonen – enn å gå sine egne veier.

Vi lever i interessante og spennende tider. Endringene som nå skjer rundt oss innleder på mange måter en ny tid.

En tid der helt grunnleggende spørsmål om trusler, nasjonale interesser, globalt ansvar og internasjonalt samarbeid stilles på nytt. Her trenger vi mer enn noensinne en god og løpende debatt med alle miljøer - ikke minst de militære.

Norge vil fortsatt arbeide aktivt for å møte de utenrikspolitiske utfordringer vi står overfor. Vi vil fortsatt stille opp både med ideer, med militære og sivile bidrag, og med humanitær og økonomisk støtte. Vi vil arbeide for fredelige bilegging av konflikter der det er mulig. Samtidig vil vi stille opp militært når det kreves.

Vi står overfor store og vanskelige oppgaver. Vår sikkerhetspolitiske tilnærming må derfor forankres i samarbeid både i Europa og over Atlanteren. Vi sier med andre ord som Ole Brumm: "Ja takk, begge deler". Ikke fordi vi er kravstore eller naive. Men fordi dette er det beste vernet vi kan sette opp mot vår tids sikkerhetstrusler.

Takk for oppmerksomheten